

پژوهشگاه حوزه و دانشگاه
دوفصلنامه علمی - پژوهشی
سال پنجم، پاییز و زمستان ۱۳۸۹

تربیت اسلامی

امکان استنتاج فلسفه تعلیم و تربیت از وجودشناسی اسلامی

سیدمهدی موسوی

نقد دیدگاه فمینیسم لیبرال در زمینه برابری زن و مرد از منظر قرآن و روایات

سیدعلی حسینی زاده / دکتر محمدرضا شرفی جم / دکتر علیرضا صادق زاده / دکتر خسرو باقری

چگونگی معرفی «نماز، روزه، جهاد، حج، خمس و زکات» در کتاب‌های درسی ...

دکتر محمدتوربان

بررسی تطبیقی مبانی فلسفی شیخ اشراق و برگسون و دلالت‌های تربیتی آن

دکتر محمدرضا شرفی جم / سمانه خلیلی

پیامدهای تربیتی آموزش نظام احسن از دیدگاه اسلام

دکتر محمد نجفی / زهره متقی

نگرش دانشجویان دانشگاه فردوسی مشهد به موضوع شهادت و ارائه الگوی آماری ...

دکتر محمود سعیدی رضوانی / سیدجمال‌الدین موسوی مشهدی / حسین باغکلی

برخی از دلالت‌های تربیتی در رسائل اخوان الصفا (قرن چهارم)

بهروز رفیعی

بررسی رابطه نگرش دینی با ابعاد شخصیتی در دانشجویان دانشگاه تهران

مهدی سبک‌رو / ولی رضایی / سیده مائده مقیمیان / ابوذر حیدری / ناصر ایرجی

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

تربیت اسلامی

دوفصلنامه علمی - پژوهشی

سال ۵، شماره ۱۱، پاییز و زمستان ۱۳۸۹

*

صاحب امتیاز: پژوهشگاه حوزه و دانشگاه

مدیر مسئول: علیرضا اعرافی

سردبیر: محمدجعفر پاک سرشت

قائم مقام سردبیر: محمد داودی

مدیر داخلی: سیدعدنان اسلامی

*

کارشناس مسئول نشریات: سیدحسین مرتضوی

طرح جلد و صفحه آرایی: کاما

ویراستار: سیدعدنان اسلامی

چاپ: قم، سبحان

لیتوگرافی: سعیدی

بها: ۲۰۰۰ تومان

شمارگان: ۱۵۰۰ نسخه

براساس نامه شماره ۳/۱۱/۸۱۲ مورخ ۱۳۸۸/۵/۱۰ وزارت علوم، تحقیقات و فناوری دوفصلنامه تربیت اسلامی از شماره ۵ دارای درجه علمی - پژوهشی است.

نشانی: قم: ابتدای پردیسان، بلوار دانشگاه، پژوهشگاه حوزه و دانشگاه، صندوق پستی: ۳۷۱۸۵-۳۱۵۱، گروه علوم تربیتی: ۲۱۱۱۳۵۲، کارشناس نشریه: ۲۱۱۱۳۶۲، ۰۹۱۹۸۷۰۴۶۷۸، نمابر: ۲۸۰۳۰۹۰ تهران: خیابان انقلاب، بین وصال و قدس، کوی آسکو، تلفن: ۶۶۴۰۲۶۰۰

Website: www.rihu.ac.ir

E-mail: islamicedu@rihu.ac.ir

فهرست مطالب

- امکان استنتاج فلسفه تعلیم و تربیت از وجودشناسی اسلامی ۷
سیدمهدی موسوی
- نقد دیدگاه فمینیسم لیبرال در زمینه برابری زن و مرد از منظر قرآن و روایات ۳۳
سیدعلی حسینی‌زاده / دکتر محمدرضا شرفی جم / دکتر علیرضا صادق‌زاده قمصری / دکتر خسرو باقری
- چگونگی معرفی «نماز، روزه، جهاد، حج، خمس و زکات» در کتاب‌های درسی... ..... ۵۹
دکتر محمد نوریان
- بررسی تطبیقی مبانی فلسفی شیخ اشراق و برگسون و دلالت‌های تربیتی آن ۸۱
دکتر محمدرضا شرفی جم / سماته خلیلی
- پیامدهای تربیتی آموزش نظام احسن از دیدگاه اسلام ۱۱۱
دکتر محمد نجفی / زهره متقی
- نگرش دانشجویان دانشگاه فردوسی مشهد به موضوع شهادت و ارائه الگوی آماري... ..... ۱۳۵ ✓
دکتر محمود سعیدی رضوانی / سیدجمال‌الدین موسوی مشهدی / حسین باغکی
- برخی از دلالت‌های تربیتی در رسائل اخوان‌الصفاء (قرن چهارم) ۱۶۵
بهروز رفیعی
- بررسی رابطه نگرش دینی با ابعاد شخصیتی در دانشجویان دانشگاه تهران ۱۸۹
مهدی سبکرو / ولی رضایی / سیده‌مانده مقیمیان / ابوذر حیدری / ناصر ایرجی
- خلاصه مقاله‌ها به عربی ۲۰۵
خلیل زامل عطشان
- خلاصه مقاله‌ها به انگلیسی 3
مهدی غلامی

نگرش دانشجویان دانشگاه فردوسی مشهد به موضوع شهادت و ارائه الگوی آماری - احتمالی برای جامعه آماری*

دکتر محمود سعیدی رضوانی**
سیدجمال‌الدین موسوی مشهدی***
حسین باغگلی****

چکیده

در این مقاله نگرش دانشجویان به موضوع شهادت (در چهار مقوله نگرش به مفهوم شهادت، دفاع مقدس، شهادت طلبی و الگوپذیری از شهیدان) و عوامل مؤثر در نگرش به شهادت و همچنین قدرت پیش‌بینی هر یک از این عوامل بررسی شده است. در این تحقیق، از روش پیمایشی استفاده شده است. جامعه آماری پژوهش، تمام دانشجویان دختر و پسر دانشگاه فردوسی مشهد، در نیم‌سال دوم تحصیلی ۱۳۸۷-۱۳۸۸ بوده است. نمونه آماری، تعداد ۸۰۱ نفر (۲۸۵ پسر و ۵۱۶ دختر) از دانشجویان مذکور است، که با روش نمونه‌گیری خوشه‌ای انتخاب شدند. برای سنجش نگرش دانشجویان به ابعاد شهادت، از یک مقیاس محقق‌ساخته استفاده شد. پایایی این پرسشنامه، از دو روش تکرار در طی زمان و محاسبه آلفای کرونباخ (۰/۹۲) مورد تأیید قرار گرفت. یافته‌های مربوط به چهار مؤلفه مورد پژوهش، نشان می‌دهد که دانشجویان به‌طور معناداری، به سمت موافق طیف، تمایل دارند، اما دانشجویان در سه حوزه شهادت‌طلبی، نگاه به دفاع مقدس و الگوپذیری از شهدا، به سطح مطلوب (موافقت) نرسیده‌اند. تحلیل رگرسیون چند متغیره، نشان می‌دهد که از بین عوامل مورد بررسی، تنها هویت دینی و هویت ملی قادر به پیش‌بینی نگرش افراد به شهادت هستند؛ در این زمینه هویت دینی از قدرت پیش‌بینی بیشتری (۴۳٪) نسبت به هویت ملی (۱۲٪) برخوردار است.

واژه‌های کلیدی: دانشگاه فردوسی، نگرش، شهادت

* این پژوهش با اعتبارات معاونت پژوهش و نوآوری دانشگاه فردوسی مشهد انجام شده است.
** Email: saeedy@um.ac.ir
*** Email: seyed-jmousavi@yahoo.com
**** Email: hbaghgoli@gmail.com
کارشناس ارشد آمار ریاضی
دانشجوی دکترای فلسفه تعلیم و تربیت، دانشگاه فردوسی مشهد
تاریخ دریافت: ۱۳۸۸/۱۲/۱۱ تاریخ تأیید: ۱۳۸۹/۰۹/۱۹

مقدمه و بیان مسئله

هر جامعه‌ای در دوره‌های مختلف حیات خود، با بحران‌های متفاوتی روبه‌رو می‌شود. در برخی از موارد، پیامد این بحران‌ها باعث نابودی فرهنگ جامعه می‌شود و در پاره‌ای از موارد، این بحران‌ها موجب رشد جامعه و تغییر نگرش افراد جامعه به زندگی می‌شود. پدیده جنگ و درگیری در یک جامعه، می‌تواند درونی یا بیرونی باشد و در هر صورت اگر این پدیده در جهت حرکت جامعه به سوی آرمان‌ها و اهداف کلی مورد انتظار تفکر اجتماع باشد، ارزشمند است و پایداری و مقاومت بر سر اصول مورد قبول جامعه، ارزش تلقی می‌شوند. دفاع از وطن در مقابل دشمن بیرونی و متجاوز، به عنوان یک ارزش اجتماعی محسوب می‌شود و قابلیت توجه اجتماعی را کسب می‌کند (رفعی‌پور، ۱۳۸۰، ص ۱۳۷).

در زمان جنگ، گروهی از بزرگ‌ترین سرمایه‌خود در زندگی (جان خود) می‌گذرند و آن را در جهت آرمان‌های اجتماع از دست می‌دهند. از آنجا که اصل دفاع از وطن به عنوان یک ارزش اجتماعی جایگاه خود را پیدا نموده است، این افراد از هویت و جایگاه اجتماعی خاصی برخوردار می‌شوند. این ارزش اجتماعی فارغ از نوع جامعه (دینی یا غیر دینی بودن) حکایت‌گر فداکاری افرادی است که با گذشتن از جان خود، امنیت را برای جامعه به ارمغان آورده‌اند (سجیدی و همکاران، ۱۳۸۷). اما مفهوم شهادت، که بیشتر در فرهنگ جامعه دینی جایگاه خاصی دارد، نه تنها ارزشمند تلقی می‌شود، بلکه پدیده‌ای مقدس است که شهید را به جایگاهی ارزشمند در نزد پروردگار نائل می‌گرداند و به حرکت فرد در مسیر رشد و تکامل سرعت می‌بخشد. در حقیقت می‌توان گفت، شهید از دیدگاه جامعه از منزلت اجتماعی ویژه‌ای برخوردار می‌شود. آبرینشتات (۱۹۶۸) منزلت را یک پاداش اجتماعی بنیادی و نماد پایگاه فرد مورد نظر تعریف می‌کند (ملاک، ۱۳۸۳، ص ۸). با این توضیح، منزلت اجتماعی به مجموعه‌ای از امتیازها و پاداش‌هایی گفته می‌شود که افراد یک جامعه به یک نقش می‌دهند، که برخاسته از میزان موثر و مفید بودن آن نقش، با توجه به فضای حاکم و موجود می‌باشد. بنابراین باید توجه داشت که این منزلت در زمان‌ها و فضاهای متفاوت می‌تواند از درجه اعتبار متفاوتی برخوردار باشد. فرهنگ شهادت در جامعه دینی، گاهی در سطح گفته‌ها و تعاریف قرار دارد و در بردهای از زمان (در طی بحرانی که برای جامعه پیش می‌آید)، به مرحله عمل و عینیت می‌رسد و در اینجاست که اثرگذاری آن بر فرهنگ جامعه کاملاً قابل مشاهده می‌باشد. اگرچه از پایان دفاع مقدس سال‌های زیادی نمی‌گذرد، اما واقعیت آن است که (براساس آنچه پیش‌تر گفته شد) فرهنگ شهادت و به ویژه «شهادت‌طلبی» در شرایط غیر

جنگ، در سطح گفته‌ها و تعاریف قرار دارد، ولی در زمان‌هایی که نیاز به آن باشد، به مرحله عمل و عینیت می‌رسد و چگونگی کمیت و کیفیت اثرگذاری آن در دفاع از اسلام و کشور مشخص خواهد شد. با بررسی نگرش‌های موجود در جامعه و شناخت تغییرات آنها، تا اندازه‌ای می‌توان رفتار افراد یک جامعه را پیش‌بینی نمود^۱. همچنین بررسی مداوم نگرش افراد نیز می‌تواند، عامل مناسبی برای جلوگیری از وقوع برخی پیامدهای نامطلوب باشد و به این وسیله، ما خود را برای تغییر و تحولی که در آینده در جامعه رخ خواهد داد، آماده نماییم (به نقل از: سازمان جوانان).

نگرش به شهادت و دفاع مقدس، در دوران جنگ بیشتر از سطح رویکرد «حماسی - عقیدتی» بوده است و در سال‌های پس از جنگ، این رویکرد به رویکردی «عقلانی - انتقادی» تبدیل شده است (غیاث‌وند، ۱۳۸۷). بر این اساس، بررسی نگرش افراد در دوران پس از جنگ، با توجه به رویکرد مطروح در این زمان، به مقوله ایثار و شهادت، اگرچه نمی‌تواند به صورت کامل آمادگی افراد را برای جانبازی و دفاع از میهن و دین، در جنگ‌های آینده پیش‌بینی نماید، ولی می‌تواند تا حد زیادی مبین آمادگی افراد در امر مذکور باشد، زیرا همچنان که در بخش چارچوب مفهومی این مقاله آمده است، نگرش، مبین میزان آمادگی افراد برای عمل است؛ اگرچه تنها شرط لازم نیست.

پژوهش حاضر، نگرش دانشجویان در موضوع کلی شهادت در حیطه شناختی (نگرش نسبت به مفهوم شهادت)، حیطه عاطفی (نگرش نسبت به دفاع مقدس) و حیطه عملی (شهادت‌طلبی و الگوبرداری از شهیدان) را، بررسی کرده است. سپس پیش‌بینی‌پذیری به شهادت، توسط متغیرهای مندرج در چارچوب مفهومی (جنسیت، تاهل، محل سکونت، سن، هویت دینی و هویت ملی) محاسبه شده است.

چارچوب مفهومی و سوالات پژوهشی

با توجه به اینکه نگرش به شهادت و عوامل مؤثر بر آن، مفاهیم بنیادی این پژوهش را تشکیل داده‌اند، در این بخش ابتدا به کالبد شکافی نگرش پرداخته‌ایم. در مرحله

۱. البته باید توجه کرد که فایده عملی سنجش نگرش به شهادت، تنها به سنجش آمادگی افراد برای عمل (دفاع و شهادت) محدود نمی‌شود. زیرا با آلدی تسلیح و با نگاه موضوعی به مقوله‌های این پژوهش، می‌توان نوعی تحول درمانی را احاطه کرد. نگرش به مفهوم شهادت و الگوبرداری از شهیدان مربوط زمان حال است. موضوع نگرش نسبت به دفاع مقدس مربوط به روزی است که به هر حال پایان یافته است. موضوع نگرش نسبت به شهادت‌پذیری، بیشتر مربوط به دفاع‌های مقدس احتمالی در آینده است. بنابراین یافته‌های این پژوهش، علاوه بر آنچه در بالا بیان شد، می‌تواند تصویری از وضعیت میزان الگوبرداری از شهیدان که بیشتر در زمان حال مؤثر است، را به نمایش گذارد.

تفسیر اظهار نظرهایی مانند «نگرش‌ها ممکن است به عمل منتهی شوند و با ممکن است به عمل منجر نشوند» وجود دارد که گرفتار شدن در آن می‌تواند به نوعی از اهمیت توجه به نگرش‌ها بکاهد.

اگرچه باید پذیرفت که در افراد یا گروه‌هایی، به دلایل مختلفی نظیر عملکرد نادرست برخی رهبران فکری، تضاد میان نگرش‌های مختلف، عدم استحکام نظام ارزشی و...، کنش‌هایی منافی نگرش‌های صحیح وجود دارد؛ اما آیا در این موضوع که همواره انفرادی که دارای نگرش مثبت‌تر نسبت به یک موضوع (مثلاً شهادت) هستند، آمادگی بیشتری برای انجام عمل مرتبط به موضوع (مثلاً حضور در جبهه‌ها) را دارند، تردیدی هست؟ به نظر می‌رسد اصرار فراوان بر پدیده شکاف نگرش و کنش و نهضت پژوهشی‌ای که پس از آن ایجاد شده است، به لحاظ عدم توجه به گروه مقایسه و محدود کردن پژوهش در گروه دارای نگرش مثبت، نسبت به یک موضوع، تا اندازه‌ای به خطا رفته است.

اگرچه در این مقاله به تأثیر نگرش بر رفتار تأکید شده و بر آن اساس، بر اهمیت سنجش نگرش به شهادت استدلال شده است، ولی لازم به یادآوری است که صاحب‌نظران بر سه بُعد شناختی، عاطفی (احساسی) و رفتاری نگرش تأکید کرده‌اند. همان‌گونه که السن^۱ نیز تصریح می‌کند که اگر هر سه بُعد نگرش در افراد قوام یافته باشد می‌توان تا حد زیادی آن را مقوم «رفتار» دانست. در این پژوهش نیز بر هر سه بعد نگرش نسبت به موضوع «شهادت» توجه شده است و از سوی دیگر، عوامل مؤثر بر شهادت مورد لحاظ قرار گرفته‌اند. براساس تحقیقات انجام‌شده، ارتباط متغیرهای زیر با نگرش به شهادت مورد بررسی قرار گرفته‌اند.

جنسیت: در پژوهش امیری (۱۳۷۹) وضعیت نگرش به نفع دختران دانش‌آموز است. در پژوهش نصرآبادی و رفیعی (۱۳۸۵) به نفع پسران دانش‌آموز است و در پژوهش بالاحسانی (۱۳۸۷) تفاوت معنادار بین دو گروه پسران و دختران دانشجو ملاحظه نشده است و براساس پژوهش زاهد (۱۳۸۷) مردان، بیش از زنان در شرایط جنگی آمادگی ایثار دارند و نیز در میان دانش‌آموزان مدارس شاهد، براساس تحقیق قاسم‌زاده (۱۳۸۶) پسران نگرش مثبت‌تری دارند.

محل سکونت: در پژوهش زحمتکش و بسکابادی (۱۳۸۱) وضعیت نگرش، به نفع دانش‌آموزان روستایی (در مقایسه با دانش‌آموزان شهری) است و براساس زاهد (۱۳۸۷)

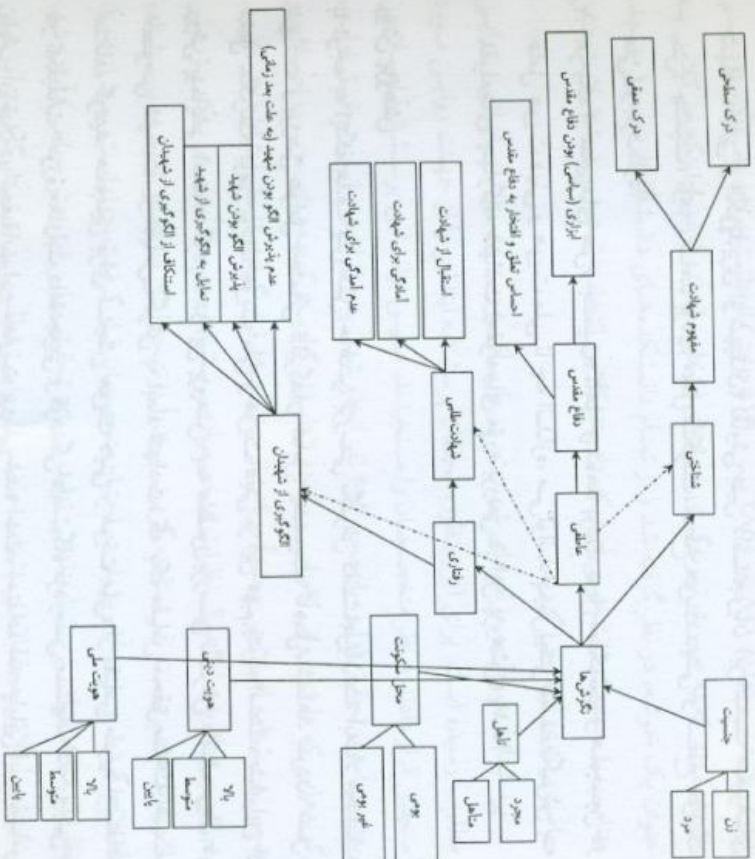
بهدی مولفه‌های نگرش به شهادت توضیح داده شده است، سپس عوامل اجتماعی را مستند به پیشینه آورده‌ایم و در پایان با ارائه چارچوب‌های مفهومی، سؤالات پژوهشی مشخص شده‌اند.

مرور دیدگاه‌های صاحب‌نظران، مانند کرج و کراچفیلد^۱ (به نقل از: کریمی، ۱۳۸۰)، هنرسون^۲ (۱۳۸۱)، زانا^۳، السان^۴ و فازیو^۵ (۱۹۸۰)، کوهن^۶ (۱۳۷۸)، استوتزل^۷ (۱۳۵۴)، باگوزی^۸ (۱۹۸۱)، جرد بنتر و میکانیل وانگ^۹ (۱۳۸۴)، احدیان و آقازاده (۱۳۷۸) (به نقل از: کاظمی و سعیدی، ۱۳۸۳)، بوکلر^{۱۰} (۱۹۸۴)، آیزر و پلایت^{۱۱} (۱۹۸۸) (به نقل از: فرداوش و حانمی، ۱۳۸۳)، راین^{۱۲} (۱۹۸۵)، گللمسن و آلبرستین^{۱۳} (۲۰۰۶)، فیثس باین و آیزن^{۱۴} (۱۹۷۵) (به نقل از: سازمان ملی جوانان، ۱۳۸۴) و ا.ا.ا. اوبنهایم^{۱۵} (۱۳۶۹) نشان می‌دهد که در محضوای دیدگاه آنها راجع به چسبندگی نگرش، تفاوت چندانی وجود ندارد، زیرا همه صاحب‌نظران مذکور، بر تأثیر نگرش، بر رفتار انسان‌ها تأکید کرده‌اند و همین موضوع، اهمیت توجه به سنجش نگرش و در پی آن، تلاش در جهت تغییر نگرش‌ها را ایجاب کرده است. البته نگرش، شرط لازم تحقق رفتار نیست و به همین دلیل، عده‌ای از صاحب‌نظران، نظیر طابلی (۱۳۸۱) کوشش خود را صرف توصیف و تبیین شکاف نگرش‌ها و کنش‌ها ساخته‌اند (به نقل از: سعیدی، ۱۳۸۶). این صاحب‌نظران با ارائه شواهدی از انجام رفتارها و بروز عملکردهای منافی نگرش‌ها در برخی افراد و گروه‌ها (مثلاً شکاف بین اعتقادات الهی با اعمال فردی و به ویژه اجتماعی - اقتصادی گروه‌های مختلف دست‌اندرکار بازار) تلاش کرده‌اند، مسیر پژوهش‌ها را از سنجش ارزش‌ها و نگرش‌ها، به تبیین شکاف نگرش‌ها و کنش‌ها انتقال دهند. اگرچه پژوهش‌های مربوط به چرایی فاصله بین نگرش و کنش در جای خود ارزشمند است، ولی به نظر می‌رسد نوعی مغالطه در

1. Kroeh and Crutchfield
2. Henerson, Marlan
3. Mark P. Zanna
4. James M. Olson
5. Russell H. Fazio
6. Cohen Arthur Robert
7. Stocizel, Jean
8. Bagozzi
9. Bihner and Wanke
10. Breckler
11. Eiser & Pligt
12. Rhine
13. Glasman & Albaracin
14. Bayen & Aizcen
15. Oppenheim Abraham Nathal

۱۶. دیدگاه مولفان این مقاله، در این موضوع، دقیقاً مخالف دیدگاه فرداوش و حانمی (۱۳۸۳) در مقاله «تأملی بر مغز و نگرش در حیطه عاطفی برنامه‌های دومی» است. آنها تأکید می‌کنند که در تعریف و تحدید مفهوم نگرش، توانایی اندکی بین صاحب‌نظران وجود دارد و نیز معتقدند تناقض‌های قابل تأمل مطرح هستند. قابل توجه آنکه فرداوش و حانمی، در ادامه این ادعا نه تنها شواهدی و دلایل دیدگاهشان ارائه نکرده‌اند، بلکه به چرایی آن تصریح نمی‌کنند. اگرچه اختلاف نظرهایی در بین تعاریف مطرح‌شده به چشم می‌خورد؛ با این وجود همه صاحب‌نظران، چسبندگی بودن نگرش و تأثیر آن در بروز رفتارها را تأیید می‌کنند.

به این ترتیب، با لحاظ مؤلفه‌های نگرش به شهادت و عوامل احتمالی مؤثر بر آن، چهارچوب مفهومی مقاله حاضر در ذیل ترسیم شده است.

بنابراین هفت سؤال پژوهشی طرح گردید که سازمان‌دهی پژوهش، در راستای پاسخگویی به این سؤالات انجام شد.

سؤالات پژوهش

۱. نگرش دانشجویان نسبت به مفهوم شهادت چیست؟ (از نگرش سطحی تا نگرش عمقی)
۲. نگرش دانشجویان نسبت به دفاع مقدس چیست؟ (از نگرش منفی تا نگرش مثبت)
۳. نگرش دانشجویان نسبت به شهادت‌طلبی چگونه است؟ (از عدم آمادگی برای مبارزه و شهادت تا آمادگی کامل)
۴. نگرش دانشجویان نسبت به الگوبرداری از شهیدان چگونه است؟ (از نپذیرفتن و رد الگوها تا پذیرش و به‌کارگیری الگوها)

روستایان و افراد کم‌درآمد در شرایط جنگی آمادگی بیشتری برای ایثار دارند و بر اساس بالاخانجی (۱۳۸۷) دانشجویان طبقه اقتصادی - اجتماعی محروم‌تر، نگرش مثبت‌تری داشته‌اند. ضمناً بر اساس پژوهش قاسمزاده (۱۳۸۶)، دانش‌آموزان مدارس شاهد که از خانواده‌های محروم‌تر بودند نسبت به خانواده‌های غنی، نگرش مثبت‌تری دارند و بر اساس پژوهش غیاثوند نیز در خانواده‌های ایثارگر رابطه معناداری بین دو متغیر بالا بودن پایگاه اقتصادی و نگرش مثبت به ارزش‌های ایثارگری وجود دارد.

رشته تحصیلی: بر اساس پژوهش امیری (۱۳۷۹) دانش‌آموزان رشته هنر، بر اساس زحمکش و بسکابادی (۱۳۸۱) دانش‌آموزان رشته انسانی، دانش‌آموزان مدارس دولتی (در مقایسه با مدارس غیر انتفاعی)، نگرش مثبت‌تری نسبت به دیگران داشته‌اند. ضمناً بر اساس پژوهش بالاخانجی (۱۳۸۷) و قاسمزاده (۱۳۸۶) متغیر مورد بحث تأثیری بر نگرش شهادت نداشته است.

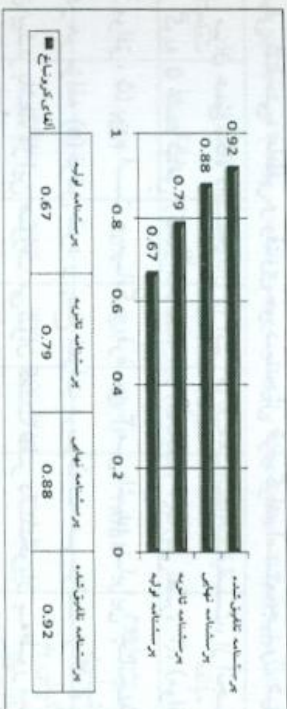
نوع خانواده (شاهد بودن/ نبودن): بر اساس پژوهش امیری (۱۳۷۹)، بین نگرش به شهادت و شاهد بودن رابطه مثبت معنادار وجود دارد. بر اساس یافته‌های پژوهش غیاثوند (۱۳۸۸) میزان آگاهی و نگرش مثبت فرزندان شاهد و ایثارگر، از افراد عادی بیشتر است. ضمناً بر اساس گنجی (۱۳۸۸) وضعیت دینداری خانواده‌های شاهد، در دو بعد اعتقادی و عاطفی مطلوب است. ولی در بعد مناسکی چندان مطلوب نیست. محمدی (۱۳۸۶) نیز میزان آشنایی خانواده‌های شاهد و ایثارگر را به ارزش ایثارگری در سطح بالایی ارزیابی می‌کند و بر اساس پژوهش رضایی و غیاثوند (۱۳۸۶) ۷۲٪ فرزندان شاهد و ایثارگر، روحیه شهادت‌طلبی دارند و ۱۸٪ مخالف و ۱۰٪ بی‌نظر هستند.

تاهل و سن: بر اساس پژوهش محمدی (۱۳۸۶) هر دو متغیر تاهل و سن، رابطه مستقیم معنادار با نگرش مثبت به شهادت دارند.

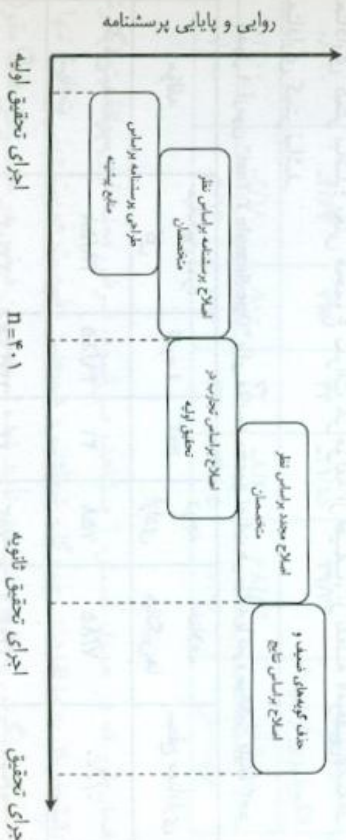
هویت دینی و هویت ملی: بر اساس پژوهش عزیزی (۱۳۸۵) روحیه ایثار باعث تقویت هویت ملی در افراد می‌شود. بر اساس پژوهش غیاثوند (۱۳۸۸) افراد دارای گرایش به ارزش‌های قرآنی، نسبت به ارزش‌های ایثارگری گرایش مثبت‌تری دارند و بر اساس ازغندی (۱۳۸۰) افرادی که بیشتر در مراسم مذهبی شرکت می‌کنند، نگرش مثبت‌تری به موضوع شهادت دارند. بر اساس قائمی (۱۳۷۷) نیز می‌توان چنین نتیجه گرفت افرادی بیشتر با منابع سرگذشت‌نامه‌های شهیدان ارتباط دارند، آگاهی و نگرش مثبت‌تری نسبت به شهادا دارند.

است) و نیز روش دوار تکرار پرسشنامه (برای حذف پرسش‌هایی که پایداری ابزار تحقیق را به مخاطره می‌اندازند)، تا چه اندازه در افزایش پایداری تأثیرگذار بوده است و پایداری پرسشنامه شهادت را از ۰/۸۸ در تحقیق اولیه به ۰/۸۸ در تحقیق حاضر رسانده و پایداری را در کل ابزار به ۰/۹۲ رسانده است.

نمودار ۱: مقایسه آلفای کرونباخ در سه پرسشنامه

نمودار ۲: پیوستار روند عوامی ابزار تحقیق

یافته‌های پژوهش

در این بخش یافته‌های حاصل از اجرای ابزار پژوهش، جهت بررسی چهار مؤلفه اصلی پژوهش (نگرش به مفهوم شهادت، شهادت‌طلبی، نگرش به دفاع مقدس و الگوی‌پذیری از شهیدان) و دو مؤلفه هورت ملی و هورت دینی ارائه شد. و مورد بررسی قرار گرفته است.

پژوهش اولیه و نیز پرسشنامه پژوهش ثانویه، گویه‌ها دارای ۶ گویه کاملاً موافق، موافق، تا حدی موافق، تا حدی مخالف، مخالف و کاملاً مخالف بود. اما در نهایت، در پرسشنامه نهایی، این طیف به صورت کاملاً موافق، موافق، بی‌نظر، مخالف و کاملاً مخالف تغییر یافت و در تحقیق حاضر مورد استفاده قرار گرفت.

پایداری حاصله در پژوهش اولیه، با روش آلفای کرونباخ ۰/۶۷ محاسبه شد. در نتیجه تحقیق اولیه، محققان به کشف متغیرهای مداخله‌گر اقدام کردند و برای کنترل آنها در تحقیق حاضر، تدابیر لازم را پیش‌بینی نمودند. محققان برای افزایش پایداری، به کنترل تأثیر پرستشگری بر ابزار تحقیق پرداختند. و ضمن آموزش لازم به تیم پرستشگر خود، برخلاف تحقیق اولیه که در محیط خوابگاه تکمیل گردیده بود، محیط تکمیل پرسشنامه را فضای کلاس درس قرار دادند. زیرا در محیط خوابگاه و یا محیط خارج از کلاس، به دلیل ایجاد همهمه، نظر پاسخگو تحت تأثیر جزواً ایجادشده توسط دیگران قرار می‌گیرد و نتایج به‌دست‌آمده، نظر خالص پاسخگو نخواهد بود.

علاوه بر این، به منظور افزایش پایداری ابزار تحقیق در پژوهش حاضر، محققان از روش دوار تکرار، گویه‌هایی که از پایداری مناسب برخوردار را، شناسایی کردند. برای این منظور محققان در پژوهش ثانویه که با حجم ۲۰ نفر صورت گرفت، بعد از گذشت یک بازه یک‌ماهه، مجدداً همان ۲۰ نفر را مورد سنجش قرار دادند. تفاوت نظر هر فرد در هر گویه محاسبه گردید. بدیهی است هنگامی یک گویه دارای پایداری مناسب است، که آزمون برابری میانگین این تفاوت‌ها با عدد صفر رد نشود. پرسشنامه مورد استفاده در این مرحله، دارای ۴۳ گویه بود. بعد از انجام این مرحله، گویه‌هایی که از پایداری مناسب برخوردار نبودند، شناسایی و حذف گردید، که در نهایت تعداد گویه‌ها به ۳۶ عدد کاهش یافت. به‌طور مثال گویه «تفاوت زمانه حاضر با دوران جنگ آن‌قدر زیاد است که گمان نمی‌کنم شهیدان بتوانند برای امروز ما الگوی مناسبی باشند» از آن جمله است، که دانشجو نتوانسته است، در طی دو زمان مختلف نظر یکسانی برای این گویه داشته باشد.

محققان برای نشان دادن تأثیر تدابیر صورت‌گرفته بر میزان پایداری ابزار تحقیق، از آلفای کرونباخ استفاده نمودند. محاسبات صورت‌گرفته نشان می‌دهد که آلفای حاصله برای پرسشنامه نهایی ۰/۹۲ است، که این عدد برای پرسشنامه شهادت به‌تنهایی ۰/۸۸ می‌باشد. بنابراین می‌توانیم مشاهده کنیم که تدابیر صورت‌گرفته توسط محققان برای کنترل و حذف تأثیر متغیرهای مداخله‌گر محیط و پرستشگری (که با بررسی نتایج تحقیق اولیه حاصل شده

با توجه به اینکه میانگین اختلاف‌ها مثبت است و تمامی میانگین‌ها به‌طور معناداری از میانگین طیف (nx۳) بالاتر است؛ بنابراین از سطح بی‌نظر فاصله داشته و به سمت موافق طیف، متمایل است. البته همان‌گونه که بیان شد، هنگامی می‌توان گفت عمق نگاه دانشجویان در سطح موافق است که میانگین نمرات هر مؤلفه، از نمره موافق طیف (nx۴) به‌طور معناداری کمتر نباشد. آزمون مربوط به بررسی این موضوع در جدول شماره ۲ بیان شده است.

جدول ۲: آزمون "One-Sample T-Test" برای مقایسه مجموع نمرات هر مؤلفه با نمره میانگین طیف nx۴

مؤلفه	میانگین نمره کل	t نمره	nx۴	درجه آزادی	اختلاف میانگین‌ها	سطح معناداری
نگرش به مفهوم شهادت	۷۸/۵۸	۲/۷۹۶	۷۸	۷۵۸	۰/۵۷	۰/۰۰۰
نگرش به شهادت‌طلبی	۷۷/۰۳	-۲۰/۲۵	۳۲	۷۵۳	-۴/۹۷	۰/۰۰۰
نگرش به دفاع مقدس	۳۳/۰۱	-۲۶/۲۶	۴۰	۷۳۵	-۶/۹۹	۰/۰۰۰
نگرش به الگوپذیری از شهیدها	۳۹/۳۶	-۳۱/۸۵	۴۴	۷۳۶	-۴/۶۴	۰/۰۰۰
هویت دینی	۶۸/۸۲	-۸/۲۶	۷۲	۸۰۰	-۳/۱۸	۰/۰۰۰
هویت ملی	۲۷/۰۶	-۳۵/۰۵	۳۲	۸۰۰	-۴/۹۴	۰/۰۰۰

همان‌طور که در جدول شماره ۲ مشاهده می‌شود، فرض معناداری موافقت نگرش دانشجویان به مؤلفه‌های چهارگانه شهادت و همچنین وضیعت هویت دینی و ملی، تنها در خصوص نگرش به مفهوم شهادت تأیید شده است و این فرض در خصوص سه مؤلفه دیگر شهادت (شهادت‌طلبی، دفاع مقدس و الگوپذیری از شهیدها) و همچنین وضیعت هویت دینی و ملی رد شده است. به عبارت دیگر، تنها در خصوص نگرش به مفهوم شهادت، می‌توان ادعا نمود که دانشجویان از نگرش مثبت معناداری برخوردار هستند. بنابراین هرچند مفهوم شهادت در بین دانشجویان در سطح موافق قرار دارد، با این وجود نگاه ایشان به دفاع مقدس و الگوپذیری از شهیدها، همچنین در خصوص شهادت‌طلبی در حد تمایل - و نه موافقت معنادار (مطلوب) - قرار دارد.

بررسی وضیعت هویت دینی و ملی و نگرش دانشجویان به مولفه‌های چهارگانه شهادت به منظور سنجش مؤلفه‌های اصلی پژوهش، در پرسشنامه ۳۶ سوئالی، تعداد ۷ گویه برای سنجش مفهوم شهادت، تعداد ۸ گویه مربوط به شهادت‌طلبی، تعداد ۱۰ گویه مربوط به نگرش به دفاع مقدس و تعداد ۱۱ گویه مربوط به الگوپذیری از شهیدها، طراحی شد. منظور از ارائه هر گویه در مؤلفه‌های پیش‌گفته، سنجش عمق نگاه دانشجویان به هر یک از مؤلفه‌ها بود. همچنین در پرسشنامه مربوط به هویت دینی و هویت ملی، سه مؤلفه اصلی شناختی، عاطفی و رفتاری مورد سنجش قرار گرفته است. جدول شماره ۱، به بررسی میزان عمق نگاه دانشجویان در این مؤلفه‌ها پرداخته است، از آنجایی که طیف هر گویه ۵ عده، شامل (کاملاً مخالف، ۱)، (مخالف، ۲)، (بی‌نظر، ۳)، (موافق، ۴) و (کاملاً موافق، ۵) بوده است و میانگین فرضی ۳ می‌باشد؛ بنابراین چنانچه تعداد گویه‌ها در هر مؤلفه (n) فرض شود و جمع نمرات مربوط به هر مؤلفه از nx۳ به‌طور معناداری بیشتر باشد، در این صورت می‌توان گفت نظر دانشجویان به‌طور معناداری به سمت مثبت گرایش داشته است. اما زمانی می‌توانیم بگویم عمق نگاه دانشجویان، در سطح قابل قبولی قرار دارد که مجموع نمرات مربوط به هر مؤلفه از nx۴ به‌طور معناداری کمتر نباشد؛ یعنی مجموع نمرات هر مؤلفه از طیف، از نقطه «موافق» به‌طور معناداری کمتر نباشد.

جدول ۱: آزمون "One-Sample T-Test" برای مقایسه مجموع نمرات هر مؤلفه با نمره میانگین طیف nx۳

مؤلفه	میانگین نمره کل	t نمره	nx۳	درجه آزادی	اختلاف میانگین‌ها	سطح معناداری
نگرش به مفهوم شهادت	۷۸/۵۸	۴۹/۸۵	۲۱	۷۵۸	۷/۸۵	۰/۰۰۰
نگرش به شهادت‌طلبی	۷۷/۰۳	۱۲/۳۳۸	۲۴	۷۵۳	۲/۰۳	۰/۰۰۰
نگرش به دفاع مقدس	۳۳/۰۱	۱۵/۵۶	۴۰	۷۳۵	۲/۰۱	۰/۰۰۰
نگرش به الگوپذیری از شهیدها	۳۹/۳۶	۲۸/۹۸	۳۳	۷۳۶	۶/۳۶	۰/۰۰۰
هویت دینی	۶۸/۸۲	۲۸/۵۱	۵۳	۸۰۰	۱۴/۸۲	۰/۰۰۰
هویت ملی	۲۷/۰۶	۲۷/۶۸	۳۴	۸۰۰	۲/۰۶	۰/۰۰۰

سطح	اختلاف میانگین‌ها	درجه آزادی	t	دختر		پسر		مؤلفه	مستفید
				تعداد	میانگین	تعداد	میانگین		
۱/۵۱۹	-۰/۱۶۶۸	۳۴۵	-۰/۱۶۴۵	۱۲۰	۲۸/۸۲	۶۲۷	۲۷/۵۵	نگرش به مفهوم شهادت	۱
۱/۰۱۲	-۰/۱۶۸۲	۳۲۰	-۲/۳۹۳	۱۱۷	۲۸/۴۴	۶۲۵	۲۶/۷۳	نگرش به شهادت‌طلبی	۲
۱/۳۰۷	-۰/۱۵۲۸	۳۷۱	-۰/۱۰۳۳	۱۱۹	۳۳/۳۵	۶۰۴	۳۲/۹۲	نگرش به دفاع مقدس	۳
۱/۵۹۹	-۰/۱۵۵۲	۳۲۳	-۰/۱۳۱۰	۱۱۵	۴۰/۱۰	۶۰۹	۳۹/۲۴	نگرش به الگوپذیری از شهیدا	۴
				غیر شاخص		شاخص			
۱/۰۳۳	۱/۰۰۵	۳۲۹	۱/۱۱۹۹	۶۵۲	۲۸/۴۹	۷۹	۲۹/۵۶	نگرش به مفهوم شهادت	۱
۱/۰۰۰	۲/۰۲۸	۳۲۵	۲/۶۹۷	۶۵۲	۲۶/۷۷	۷۵	۲۹/۸۰	نگرش به شهادت‌طلبی	۲
۱/۰۰۵	۱/۸۲۸	۳۰۷	۱/۸۱۴	۶۲۷	۳۲/۸۶	۷۳	۳۲/۶۹	نگرش به دفاع مقدس	۳
۱/۰۰۱	۲/۳۷۵	۳۰۸	۲/۳۵۵	۶۳۳	۳۹/۱۴	۷۷	۴۱/۶۱	نگرش به الگوپذیری از شهیدا	۴
				غیر بومی		بومی			
۱/۹۹۳	-۰/۲۱۶	۳۳۷	-۰/۱۶۸۶	۲۹۲	۲۸/۷۳	۴۴۷	۲۸/۵۱	نگرش به مفهوم شهادت	۱
۱/۳۱۱	-۰/۲۳۳	۳۳۰	-۰/۱۶۲۷	۲۸۸	۲۷/۳۳	۴۴۴	۲۶/۹۱	نگرش به شهادت‌طلبی	۲
۱/۰۷۱	-۰/۱۳۲	۳۱۴	-۰/۱۸۰۸	۲۸۶	۳۳/۴۸	۴۳۰	۳۲/۷۵	نگرش به دفاع مقدس	۳
۱/۵۰	-۰/۱۰۲۸	۳۱۳	-۰/۱۰۶۳	۲۸۴	۳۹/۲۳	۴۲۱	۳۹/۳۵	نگرش به الگوپذیری از شهیدا	۴

همان‌گونه که دیده می‌شود، فرض برابری نظر دانشجویان پسر و دختر، در مؤلفه‌های در مفهوم شهادت، شهادت‌طلبی و نگرش به دفاع مقدس، به سود دانشجویان دختر می‌شود. اما در مؤلفه چهارم، یعنی الگوپذیری از شهیدا تفاوت معناداری بین دانشجوی پسر و دختر مشاهده نمی‌شود و بنابراین فرض رد نمی‌شود. در خصوص تفاوت، به نگرش دانشجویان متأهل و مجرد اختلاف میانگین‌ها به نفع گروه متأهل بیشتر است. نشان می‌دهد گروه متأهل، در خصوص چهار مؤلفه اصلی شهادت دارای نمره بیشتر است. با این وجود این تفاوت فقط در خصوص مؤلفه دوم، یعنی نگرش به شهادت‌طلبی معنادار است و در خصوص سه مؤلفه دیگر این تفاوت معنادار نیست. بررسی تفاوت در دانشجویان شاهد و غیر شاهد نشان‌دهنده این است که افرادی که به نحوی عضو خانواده می‌باشند، در هر چهار مؤلفه مورد بررسی دارای وضعیت مناسب‌تری، نسبت دیگران هستند. در خصوص تفاوت نگرش بین دانشجویان بومی و غیر بومی، نشان می‌دهد، در مؤلفه‌های چهارگانه شهادت، تفاوت معناداری مشاهده نمی‌شود. بنابراین شهر محل زندگی، در میزان تعمیق مؤلفه‌های تحقیق اثرگذار نبوده و تفاوتی بین آن گروه‌ها دیده نمی‌شود.

هوریت ملی و هوریت دینی نیز در سطح موافقت معنادار قرار ندارند و بنابراین در این خصوص نیز دانشجویان فقط به‌طور معناداری به سمت موافق تمایل دارند و مخالف و بی‌نظر نیستند.^۱

بررسی تفاوت نگرش دانشجویان به مؤلفه‌های چهارگانه شهادت (برحسب متغیرهای جنسیت، تاهل، شاهد بودن، محل سکونت، سن، هوریت دینی و هوریت ملی)

نتایج بررسی مؤلفه‌های پژوهش در خصوص تفاوت، برحسب متغیر جنسیت، تاهل، شاهد بودن و محل سکونت، مطابق با جدول شماره ۳ است. همان‌گونه که در این جدول مشاهده می‌شود، از روش (independent sample test) برای بررسی معناداری تفاوت بین گروه‌های مذکور استفاده شده است. محاسبات در این جدول، با فرض ثابت بودن واریانس صورت پذیرفته است:

جدول ۳: آزمون "Independent Sample Test" برای مقایسه مؤلفه‌های شهادت برحسب جنسیت، تاهل، شاهد بودن و محل زندگی

سطح	اختلاف میانگین‌ها	درجه آزادی	t	دختر		پسر		مؤلفه	مستفید
				تعداد	میانگین	تعداد	میانگین		
۱/۰۰۰	-۰/۱۷۲	۷۵۵	-۳/۵۵	۲۹۶	۲۸/۸۸	۳۸	۲۸/۸۶	نگرش به مفهوم شهادت	۱
۱/۰۰۰	-۲/۰۰	۷۵۰	-۳/۸۲	۴۸۳	۲۷/۷۳	۲۶۸	۲۵/۷۳	نگرش به شهادت‌طلبی	۲
۱/۰۲۳	-۰/۱۹۲	۳۶۱	-۲/۲۸	۲۶۹	۳۳/۳۴	۲۶۴	۳۲/۴۳	نگرش به دفاع مقدس	۳
۱/۸۹۷	-۰/۱۵۹	۳۶۱	-۰/۲۹	۲۶۳	۳۹/۵۸	۲۷۰	۳۸/۹۹	نگرش به الگوپذیری از شهیدا	۴
				متاهل		مجرد			

۱. لازم به ذکر است، اگر این موضوع را به تنهایی بعد شناختی عاطفی و رفتاری هوریت دینی بررسی کنیم، آنگاه مشاهده می‌شود که بعد عاطفی هوریت دینی در سطح موافقت می‌باشد و تفاوت بعد شناختی از موافق ناچیز است. این بدان معنی است که بعد عاطفی هوریت دینی در جامعه دانشجویان، علی‌رغم ضعف نسبی در بعد رفتاری، دارای رشد مناسبی است. بنابراین، گرایش عاطفی دانشجویان به دین، بر حوزه شناختی و رفتاری پیشی گرفته است، به بیان دیگر، دانشجویان علی‌رغم گرایش عاطفی به دین، در حوزه شناختی و رفتاری دچار تضاد و دوگانگی هستند. نتایج مربوط به تحلیل هوریت دینی در جدول ۱-۳ مشاهده می‌شود.

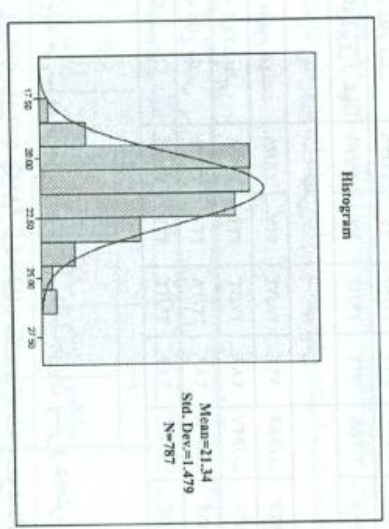
جدول ۱-۳: آزمون "one-sample t-test" برای مقایسه مجموع نمرات ابعاد هوریت دینی با نمره میانگین طبق n=۴

سطح	اختلاف میانگین‌ها	درجه آزادی	t	نمره ۴	میانگین	مؤلفه
۱/۰۰۹	-۰/۳۵	۸۰۰	-۲/۶۳	۲۳	۳۳/۵۵	هوریت دینی - بعد شناختی
۱/۰۰۱	-۰/۱۶۰۱	۸۰۰	۲/۳۸	۲۸	۲۸/۶۰	هوریت دینی - بعد عاطفی
۱/۰۰۰	-۳/۳۱	۷۹۹	-۲/۲۶	۲۰	۱۶/۶۹	هوریت دینی - بعد رفتاری

تفاوت نگرش بر حسب سن

برای بررسی تفاوت نگرش بر حسب سن، جدول فراوانی تجمعی سن مخاطبان ترسیم گردید و با توجه به اینکه ۲/۹۸ درصد از مخاطبان، در بازه سنی ۱۸ تا ۲۵ سال قرار گرفتند و تنها ۸/۱ درصد از مخاطبان، بیش از ۲۵ سال بودند. بنابراین تمامی افرادی که دارای سن بیش از ۲۵ سال بودند در یک گروه به نام ۲۶ و بیشتر قرار گرفتند. در نهایت، پاسخ دهندگان در نه گروه دسته بندی شدند و جدول فراوانی سنی مخاطبان، به صورت جدول شماره ۴ درآمد. این آمار در نمودار شماره ۳ نمایش داده شده است.

نمودار ۴: هیستوگرام سن آزمودنی ها

جدول ۴: فراوانی تجمعی سن

سن	فراوانی	درصد	درصد اصلاح شده	درصد تجمعی
۱۸	۸	۱/۰	۱/۰	۱/۰
۱۹	۴۴	۵/۶	۵/۶	۶/۶
۲۰	۲۰۰	۲۵/۴	۲۵/۴	۳۱/۰
۲۱	۱۹۹	۲۴/۸	۲۵/۳	۵۷/۳
۲۲	۱۸۵	۲۳/۱	۲۳/۵	۸۰/۸
۲۳	۹۵	۱۱/۹	۱۲/۱	۹۲/۹
۲۴	۳۲	۴/۰	۴/۱	۹۷/۰
۲۵	۱۰	۱/۲	۱/۳	۹۸/۲
۲۶	۱۴	۱/۷	۱/۸	۱۰۰/۰
جمع	۷۸۷	۹۸/۳	۱۰۰/۰	
نی پاسخ	۱۴	۱/۷		
جمع کل	۸۰۱	۱۰۰/۰		

همان گونه که مشاهده می شود، توزیع فراوانی سن پاسخ دهندگان در تحقیق تقریباً طبیعی می باشد. بنابراین می توان با روش "ANOVA" به بررسی تاثیر گذار بودن سن پرداخت و جدول شماره ۵ نتایج این آزمون را نشان می دهد.

جدول ۵: آزمون "ANOVA" برای بررسی تفاوت بین گروه های سنی (بر اساس گروه های نه ساله)

سطح معناداری	F	Mean square	df	Sum of square	مؤلفه	
					بین گروه ها	داخل گروه ها
۰/۰۰۴	۷/۸۵۷	۴۹/۴۳۸	۸	۳۹۵/۵۰۵	بین گروه ها	نگرش به مفهوم شهادت
		۱۷/۳۰۷	۳۳۸	۱۲۷۷۷/۵۰۶	داخل گروه ها	
			۷۴۶	۱۳۱۶۸/۰۱۱	جمع	
۰/۰۹۵	۱/۷۰۲	۷۷/۴۵۱	۸	۶۱۹/۶۰۶	بین گروه ها	نگرش به شهادت علمی
		۴۵/۵۱۸	۷۳۲	۳۳۲۱۹/۲۸۲	داخل گروه ها	
			۷۴۰	۳۳۹۳۳/۹۸۸	جمع	
۰/۰۰۰	۲/۹۳۷	۱۰۵/۶۷۷	۸	۸۴۵/۴۱۴	بین گروه ها	نگرش به دفاع مقدس
		۲۶/۸۴۵	۷۱۳	۱۹۱۴۰/۵۸۶	داخل گروه ها	
			۷۲۱	۱۹۹۸۶/۰۰۰	جمع	
۰/۰۲۶	۲/۰۷۹	۷۳/۴۵۲	۸	۵۸۷/۶۱۵	بین گروه ها	نگرش به الکره پذیری از شهادا
		۴۵/۲۳۴	۴۱۷	۲۵۲۳۲/۳۱۷	داخل گروه ها	
				۲۵۸۰۸/۹۳۳	جمع	

همان گونه که مشاهده می شود، در سه مؤلفه اصلی تحقیق (نگرش به مفهوم شهادت، نگرش به دفاع مقدس، الکره پذیری از شهادا) بین گروه های سنی تفاوت معناداری، پاسخ مشاهده می شود. اما در مؤلفه دوم این تحقیق، یعنی شهادت طلبی، بین گروه سنی تفاوت معناداری، در پاسخ مشاهده نمی شود. اکنون سؤال این است که تاثیر سن این مؤلفه ها چگونه است. بنابراین به کمک آزمون ضریب همبستگی اسپیرمن، ضریب همبستگی، جهت این تاثیر گذاری را مشخص می کنیم. این تحلیل در جدول شماره ۶ بیان شده است.

جدول ۶: آزمون "Spearman" برای بررسی معناداری همبستگی

الکره پذیری از شهادا	نگرش به دفاع مقدس	نگرش به مفهوم شهادت	ضریب همبستگی Spearman
-۰/۱۱۶	-۰/۸۸۹	-۰/۱۰۹	همبستگی با سن
۰/۰۰۲	۰/۰۰۰	۰/۰۰۳	Sig (2-tailed)
۷۲۳	۷۲۳	۷۴۷	تعداد

با هويت ديني متوسط، نسبت به گروه با هويت ديني نامناسب و گروه با هويت ديني مناسب، نسبت به گروه‌هاي با هويت ديني متوسط و نامناسب، به‌طور معناداري، از نگرش بهتري برخوردارند.¹

تفاوت نگرش بر حسب هويت ملي

در اين بخش نيز (مانند بخش مربوط به هويت ديني)، محققان، متغير هويت ملي را به يك متغير اسمي با سه سطح (هويت مناسب، هويت متوسط، هويت نامناسب) تبديل نمودند و از روش "ANOVA" براي بررسي تفاوت بين اين سه گروه استفاده نمودند. نتايج اين تحليل در جدول شماره ۸ مشاهده مي‌شود.

جدول ۸. آزمون "ANOVA" براي بررسي تفاوت بين گروه‌هاي هويت ملي

سطح معناداري	F	Mean square	df	Sum of square	مؤلفه	
					بين گروه‌ها	داخل گروه‌ها
۰/۰۰۰	۵۸/۳۲۵	۸۸۹/۷۹۲	۲	۱۷۷۹/۵۸۴	بين گروه‌ها	نگرش به مفهوم شهادت
		۱۵/۳۳۰	۷۵۶	۱۱۵۱۳/۶۵۷	داخل گروه‌ها	
			۷۵۸	۱۳۲۹۳/۳۴۱	جمع	
۰/۰۰۰	۷۲/۹۵۲	۲۷۸۳/۴۹۸	۲	۵۵۶۶/۹۹۷	بين گروه‌ها	نگرش به شهادت‌صلي
		۳۸۱/۵۵	۷۵۱	۲۸۵۵۴/۳۶۱	داخل گروه‌ها	
			۷۵۳	۳۲۲۲۱/۳۵۸	جمع	
۰/۰۰۰	۸۲/۳۵۵	۱۸۵۰/۰۱۲	۲	۳۷۰۰/۰۲۵	بين گروه‌ها	نگرش به دفاع مقدس
		۲۲/۴۲۷	۷۳۳	۱۶۲۴۵/۹۷۰	داخل گروه‌ها	
			۷۳۵	۲۰۱۴۵/۹۹۵	جمع	
۰/۰۰۰	۶۷/۰۶۵	۲۰۱۴/۶۹۲	۲	۴۰۲۹/۳۸۴	بين گروه‌ها	نگرش به الگويديري از شهيدا
		۳۰/۰۴۱	۷۳۳	۲۲۰۱۹/۹۲۱	داخل گروه‌ها	
			۷۳۵	۲۶۰۴۹/۳۰۴	جمع	

همان‌طور که در جدول بالا مشاهده مي‌شود، نتايج نشان مي‌دهد که بين گروه‌هاي سه‌گانه هويت ملي تفاوت معناداري وجود دارد و اين تفاوت در هر چهار مؤلفه شهادت قابل مشاهده است. آزمون تعقيبي توکي نشان مي‌دهد که اختلاف بين هر سه گروه معنادار است.
۱. براي جلوكيري از افزايش حجم مقاله، جدول آزمون تعقيبي ارائه نشده است.

همان‌گونه که مشاهده مي‌شود، جهت اين همبستگي در هر سه مؤلفه، منفي است. يعني با افزايش سن، ميزان تعقيب در نگرش به شهادت کاهش مي‌يابد.

تفاوت نگرش بر حسب سطح هويت ديني

هرچند هويت ديني، يك متغير پيوسته در اين تحقيق است، اما محققان براي درک بهتر موضوع، هويت ديني را به يك متغير اسمي با سه سطح (هويت مناسب، هويت متوسط، هويت نامناسب) تبديل نمودند و از روش "ANOVA" براي بررسي تفاوت بين اين سه گروه در چهار مؤلفه مورد بررسي، استفاده کردند. مقايسه نگرش به مؤلفه‌هاي چهارگانه شهادت، در سه سطح هويت ديني، در جدول شماره ۷ مشاهده مي‌شود.

جدول ۷. آزمون "ANOVA" براي بررسي تفاوت بين گروه‌هاي هويت ديني

سطح معناداري	F	Mean square	df	Sum of square	مؤلفه	
					بين گروه‌ها	داخل گروه‌ها
۰/۰۰۰	۱۸۳/۳۲۵	۲۱۷۷/۵۳۸	۲	۴۳۳۳/۰۷۶	بين گروه‌ها	نگرش به مفهوم شهادت
		۱۱/۸۳۹	۷۵۶	۸۹۵۰/۱۶۵	داخل گروه‌ها	
			۷۵۸	۱۳۲۹۳/۳۴۱	جمع	
۰/۰۰۰	۱۲۶/۵۳۱	۴۳۱۲/۵۴۹	۲	۸۶۲۵/۰۹۸	بين گروه‌ها	نگرش به شهادت‌صلي
		۳۴/۰۸۳	۷۵۱	۲۵۵۹۶/۲۶۰	داخل گروه‌ها	
			۷۵۳	۳۲۲۲۱/۳۵۸	جمع	
۰/۰۰۰	۱۹۳/۵۰۴	۳۴۸۰/۶۲۴	۲	۶۹۶۱/۲۴۸	بين گروه‌ها	نگرش به دفاع مقدس
		۱۷/۹۸۷	۷۳۳	۱۳۱۴۸/۷۳۷	داخل گروه‌ها	
			۷۳۵	۲۰۱۴۵/۹۹۵	جمع	
۰/۰۰۰	۱۵۵/۳۲۹	۳۸۷۸/۸۸۰	۲	۷۷۵۷/۷۶۰	بين گروه‌ها	نگرش به الگويديري از شهيدا
		۲۴/۹۵۴	۷۳۳	۱۸۲۹۱/۵۴۴	داخل گروه‌ها	
			۷۳۵	۲۶۰۴۹/۳۰۴	جمع	

همان‌طور که در جدول بالا مشاهده مي‌شود، نتايج نشان مي‌دهد که بين گروه‌هاي سه‌گانه هويت ديني، تفاوت معناداري وجود دارد و اين تفاوت در هر چهار مؤلفه شهادت قابل مشاهده است. آزمون تعقيبي توکي نشان مي‌دهد که اختلاف بين هر سه گروه معنادار مي‌باشد و اين تفاوت در همه موارد به نفع گروه‌هاي بالاتر مي‌باشد. به عبارت ديگر گروه

جدول ۱۰: رگرسیون چندمتغیره (Multivariate tests)

مؤلفه	Value	F	Hypothesis df	Error df	سطح معناداری	Partial eta squared
عدد ثابت	۰/۲۳۰	۴۹/۵۲۵	۴/۰۰۰	۶۶۲/۰۰۰	۰/۰۰۰	۰/۲۳۰
شهادت دینی	۰/۳۳۰	۱۲۵/۰۲۵	۴/۰۰۰	۶۶۲/۰۰۰	۰/۰۰۰	۰/۳۳۰
شهادت ملی	۰/۱۲۰	۲۲/۶۵۵	۴/۰۰۰	۶۶۲/۰۰۰	۰/۰۰۰	۰/۱۲۰

جدول بالا نشان می‌دهد که در مدل رگرسیون چندمتغیره حاضر، ۴۳ درصد از تغییرات توسط متغیر هویت دینی و ۱۲ درصد از تغییرات، توسط متغیر هویت ملی تبیین می‌شود. همچنین ۲۲ درصد از تغییرات در این مدل تبیین نگردیده است. بنابراین، مدل رگرسیون چهارمتغیره (مفهوم شهادت، شهادت طلبی، نگرش به دفاع مقدس، الگوبندی از شهدا) با دخالت دو متغیر پیش‌بین هویت دینی و هویت ملی تأیید گردید و بنابراین برای محاسبه ماتریس ضرایب، از جدول شماره ۱۱ استفاده می‌کنیم:

جدول ۱۱: parameter estimates

مؤلفه	B	Std. error	t	سطح معناداری	Partial eta squared
متغیر وابسته	۹/۷۳۷	۰/۸۹۶	۱۰/۸۶۷	۰/۰۰۰	۰/۸۱
عدد ثابت	۰/۲۳۸	۰/۰۱۳	۱۷/۸۲۰	۰/۰۰۰	۰/۳۳
مفهوم شهادت	۰/۱۱۶	۰/۰۲۳	۲/۵۱۹	۰/۰۰۰	۰/۰۱۸
نگرش به شهادت طلبی	-۳/۰۶۴	۱/۵۷۷	-۱/۹۴۳	۰/۰۵۲	۰/۰۰۶
هویت دینی	۰/۳۷۲	۰/۰۲۳	۱۲/۰۴۴	۰/۰۰۰	۰/۷۹
هویت ملی	۰/۴۱۲	۰/۰۵۸	۷/۱۳۳	۰/۰۰۰	۰/۰۷۱
عدد ثابت	۶/۸۲۷	۱/۰۹۳	۶/۲۳۳	۰/۰۰۰	۰/۰۵۵
نگرش به دفاع مقدس	۰/۲۵۱	۰/۰۱۶	۱۶/۰۸۸	۰/۰۰۰	۰/۳۸۰
هویت ملی	۰/۳۳۳	۰/۰۴۰	۸/۰۶۴	۰/۰۰۰	۰/۰۸۹
عدد ثابت	۱۷/۵۷۰	۱/۳۳۴	۱۳/۱۳۶	۰/۰۰۰	۰/۸۰۳
نگرش به الگوبندی از شهدا	۰/۲۸۶	۰/۰۱۹	۱۵/۱۲۸	۰/۰۰۰	۰/۳۵۶
هویت ملی	۰/۲۹۲	۰/۰۴۹	۶/۱۲۰	۰/۰۰۰	۰/۰۵۲

همان‌طور که در جدول فوق مشاهده می‌شود، هویت دینی و هویت ملی در همه مؤلفه‌های مربوط به نگرش به شهادت، مؤثرند و می‌توانند ملاکی برای پیش‌بینی نگرش افراد در نگرش به مقوله‌های چهارگانه شهادت باشند. اما در عین حال، قدرت پیش‌بینی مقوله‌های چهارگانه نگرش، به شهادت، از سوی هویت دینی، در نگرش به مفهوم شهادت (۰/۳۳۳) و نگرش به دفاع مقدس (۰/۲۸) بیشتر و در نگرش به الگوبندی از شهدا (۰/۲۵۶) و نگرش

می‌یابند و این تفاوت در همه موارد به نفع گروه‌های بالاتر است. به عبارت دیگر گروه با هویت ملی متوسط، نسبت به گروه با هویت ملی نامناسب و گروه با هویت ملی مناسب، نسبت به گروه‌های با هویت ملی متوسط و نامناسب، به‌طور معناداری، از نگرش بهتری برخوردارند.

بررسی قدرت پیش‌بینی هر یک از عوامل اثرگذار بر نگرش نسبت به مقوله شهادت اکنون که متغیرهای مستقل پژوهش مورد سنجش قرار گرفتند، این سؤال مطرح می‌شود که کدام متغیرها عامل بوده و در پیش‌بینی مؤلفه‌های شهادت می‌توان از آنها بهره جست. محققان برای پاسخ به این سؤال، از رگرسیون چند متغیره استفاده نمودند. اما از آنجایی که متغیرهای جنسیت و شاهد بودن، متغیرهای گسسته بوده و متغیرهای هویت دینی، هویت ملی و سن متغیرهای پیوسته باشند بنابراین، از مدل مختلط استفاده شد، تا تأثیر تمامی متغیرهای مورد اشاره، به صورت همزمان در مدل مورد بررسی قرار گیرد. نتایج رگرسیون چند متغیره و مختلط در جدول شماره ۹ ارائه شده است.

جدول ۹: رگرسیون چندمتغیره (multivariate tests)

مؤلفه	Value	F	Hypothesis df	Error df	سطح معناداری
عدد ثابت	۰/۰۶۹	۱۷/۳۹۶	۴/۰۰۰	۶۲۷/۰۰۰	۰/۰۰۰
سن	۰/۰۱۰	۱/۶۳۰	۴/۰۰۰	۶۲۷/۰۰۰	۰/۸۶۵
هویت دینی	۰/۴۲۷	۱۶/۰۷۶	۴/۰۰۰	۶۲۷/۰۰۰	۰/۰۰۰
هویت ملی	۰/۸۰۶	۱۸/۳۹۹	۴/۰۰۰	۶۲۷/۰۰۰	۰/۰۰۰
جنسیت	۰/۰۱۱	۱/۳۳۸	۴/۰۰۰	۶۲۷/۰۰۰	۰/۸۳۸
شاهد بودن	۰/۰۲۵	۱/۲۸۶	۱۲/۰۰۰	۱۸۷۲/۰۰۰	۰/۳۲۰

همان‌گونه که مشاهده می‌شود، تنها دو متغیر هویت دینی و هویت ملی، در مدل باقی می‌مانند و متغیر پیوسته سن، متغیرهای گسسته جنسیت و شاهد بودن و نیز اثر متقابل جنسیت و شاهد بودن از مدل حذف می‌گردند. بنابراین رگرسیون چندمتغیره جدید را با دو متغیر مستقل هویت دینی و هویت ملی و متغیرهای وابسته شهادت، مجدداً اجرا نموده و نتایج آن را در جدول شماره ۱۰ ارائه می‌کنیم.

البته باید توجه داشت، که در برخی از این پژوهش‌ها (از جمله غیاثوند، ۱۳۸۸) مقوله نگرش را به عملکرد فرد نسبت داده‌اند؛ به گونه‌ای که نتایج حاصل از نگرش سنجی در بُعد شهادت طلبی را به آمادگی برای شهادت و برخورداری از روحیه شهادت طلبی، تعبیر نموده‌اند. اما محققان پژوهش حاضر، معتقدند که باید به این نکته ظریف دقت نمود، که نگرش الزاماً به معنای آمادگی برای انجام یک رفتار نیست. همان‌طور که در بخش پیشینه نظری نیز به آن اشاره شد، جمع‌بندی پژوهشگران، از یافته‌های نظری در بخش پیشینه (با رجاع به یافته‌های طالبی، ۱۳۸۱؛ به نقل از: سعیدی، ۱۳۸۶) چنین است که فاصله‌ای بین نگرش و عمل قابل دیدن است. با این توضیح، تأکید می‌شود که اولاً برخورداری از نگرش مثبت به مفهوم آمادگی مطلق یا بسیار بالا برای عمل متناسب با نگرش نیست، ثانیاً صرف گرایش معنادار نظر پاسخ‌دهندگان (از مرکز طیف $x=3$) به سمت گزینه‌های با بار مثبت، به مفهوم موافقت کامل با گزاره‌های ارائه‌شده به آنها نیست. بنابراین برای فهم دقیق‌تر از کیفیت موافقت پاسخگویان (در پژوهش حاضر)، پژوهشگران وضعیت پاسخ‌ها را نسبت به نقطه موافق طیف ($x=3$) مورد بررسی قرار دادند؛ نتایج نشانگر از آن است که فقط در مقوله نگرش به مفهوم شهادت می‌توانیم مدعی باشیم که نمونه مورد بررسی، از نگرش موافقی (به صورت معنادار) برخوردار است. اما در خصوص نگرش به دفاع مقدس، شهادت طلبی و الگوبندی از شهدا، نمی‌توان با این قاطعیت اعلام نظر نمود. به بیان دیگر می‌توان گفت دانشجویان در سه حوزه شهادت طلبی، نگاه به دفاع مقدس و الگوبندی از شهدا به سطح مطلوب (موافقت) نرسیده‌اند. نکته مهم این است که دانشجویان با وجود این که دانش کافی و شناخت عمیقی از شهادت دارند، ولی در حوزه عاطفی و رفتاری نتوانسته‌اند به یکپارچگی لازم برسند.

بررسی در عوامل مؤثر بر نگرش به مقوله‌های چهارگانه شهادت (و به‌طور کلی به شهادت) حاکی از آن است که براساس یافته‌های این پژوهش می‌توان گفت که دختران نسبت به پسران در نگرش به مفهوم شهادت، شهادت طلبی و ارزش‌های دفاع مقدس به‌طور معناداری از وضعیت مطلوب‌تری برخوردارند و فقط در نگرش این دو گروه (دختران و پسران) در مقوله الگوبندی از شهدا تفاوت معناداری وجود ندارد (در مورد هویت ملی و دینی نیز همین موضوع، صادق است). این یافته‌ها با یافته‌پژوهش امیری (۱۳۷۹) همخوانی دارد و با یافته‌های نصرآبادی و رفیعی (۱۳۸۵) که معتقدند پسران

به شهادت طلبی (۱/۱۷/۹) کمتر می‌باشد. همچنین، قدرت پیش‌بینی مقوله‌های چهارگانه نگرش به شهادت، از سوی هویت ملی، در نگرش به دفاع مقدس (۱/۸/۹) و نگرش به شهادت طلبی (۷/۷/۱) بیشتر و در نگرش به الگوبندی از شهدا (۵/۵/۲) و در نگرش به مفهوم شهادت (۱/۱/۸) کمتر است. به‌طور کلی، می‌توان گفت که هویت دینی، نسبت به هویت ملی، از قدرت پیش‌بینی بیشتری، برای وضعیت نگرش به مقوله‌های چهارگانه شهادت برخوردار است.

با توجه به میزان قدرت پیش‌بینی به‌دست‌آمده از طریق هویت دینی و ملی، بر روی مقوله‌های چهارگانه نگرش به شهادت، با محاسبه هویت دینی و ملی افراد، می‌توان تا حدودی، نگرش افراد را نسبت به مقوله‌های چهارگانه نگرش به شهادت، به دست آورد. به عبارت دیگر، با توجه به مدل نهایی رگرسیون چندمتغیره که به صورت زیر است:

$$Y = \beta X$$

و در آن ماتریس Y ، ماتریس متغیره‌های وابسته بوده، ماتریس β ، ماتریس ضرایب بوده و ماتریس X ماتریس مشاهدات است. بنا بر نتیجه بررسی جدول شماره ۱۶، مدل نهایی، به صورت معادله زیر می‌باشد:

$$\begin{bmatrix} \hat{Y}_1 \\ \hat{Y}_2 \\ \hat{Y}_3 \\ \hat{Y}_4 \end{bmatrix} = \beta_{11} + \beta_{12} \text{dini} + \beta_{13} \text{meli} \\ = \begin{bmatrix} \beta_{11} = 4.837 & \beta_{12} = 0.278 & \beta_{13} = 0.116 \\ \beta_{21} = -3.064 & \beta_{22} = 0.173 & \beta_{23} = 0.412 \\ \beta_{31} = 6.817 & \beta_{32} = 0.151 & \beta_{33} = 0.333 \\ \beta_{41} = 11.57 & \beta_{42} = 0.286 & \beta_{43} = 0.292 \end{bmatrix} \begin{bmatrix} 1 \\ \text{dini} \\ \text{meli} \end{bmatrix}$$

بنابراین با در اختیار داشتن مشاهدات هویت دینی و هویت ملی برای هر فرد، می‌توان ماتریس متغیره‌های وابسته (نگرش) به مقوله‌های چهارگانه شهادت) را برآورد نمود. نتیجه‌گیری

یافته‌های مربوط به نگرش دانشجویان به مفهوم شهادت، شهادت طلبی، دفاع مقدس و الگوبندی از شهدا؛ نشان می‌دهد که دانشجویان، در این موارد بی‌تفاوت و مخالف نیستند و به‌طور معناداری به سمت موافق طیف، تمایل دارند. این یافته با یافته‌پژوهش‌های بالاخانی (۱۳۸۷)، غیاثوند (۱۳۸۸)، رضایی و غیاثوند (۱۳۸۶)، قاسم‌زاده (۱۳۸۶) و ازغندی (۱۳۸۰) همخوانی دارد و یافته‌های پژوهش‌های مذکور نیز به نوعی مؤید این نکته

همچنین نتایج پژوهش نشان داد که افراد شاهد نسبت به افراد غیر شاهد از نگرش مثبت‌تری (به‌طور معنادار)، نسبت به مقوله‌های چهارگانه شهادت برخوردارند. این یافته با یافته پژوهش‌های ضیائوند (۱۳۸۸) امیری (۱۳۷۹) و محمدی (۱۳۸۶) همخوانی دارد. در خصوص تأثیر عامل سن نیز باید گفت، نتایج پژوهش حاضر نشان داد عامل سن در نگرش به شهادت‌طلبی، تأثیر معناداری ندارد، اما نگرش به مفهوم شهادت، دفاع مقدس و الگوپذیری از شهدا با عامل سن، همبستگی معنادار دارد. به عبارت دیگر با افزایش سن، میزان تعمیق در نگرش به شهادت، کاهش می‌یابد. یافته‌های این پژوهش با پژوهش محمدی (۱۳۸۶) همخوانی ندارد. محمدی در پژوهش خود، که بر روی خانواده‌های شهدا و ایثارگر انجام داده است، تأثیر عامل سن را بر نگرش به شهادت مثبت می‌داند. به نظر می‌رسد که اختلاف مشاهده‌شده، به جامعه آماری مورد بررسی در دو پژوهش و نیز محدوده سن مورد بررسی (در پژوهش حاضر، در مورد هویت دینی و ملی نیز این موضوع صادق است) برمی‌گردد. اما یافته‌های این پژوهش، با پژوهش‌هایی که جامعه آماری مشابهی داشته‌اند، همخوانی دارد؛ چنانچه براساس یافته‌های مهرازم (۱۳۸۴)، ارزش هویت دینی، هویت ملی، هویت علمی، امید به آینده، خورشیدداری و مسئولیت‌پذیری در دانشجویان، با بالا رفتن پایه تحصیلی (سن) کاهش و نمرات هویت اعتیادپذیر، قاصده‌بازی، تقلب و بی‌پروایی در مواجهه با جنس مخالف، به‌گزینه‌ای معنادار افزایش یافته است. براساس ظهور و توکل (۱۳۸۱) دانشجویان دارای سنوات تحصیلی بیشتر و نیز مقاطع تحصیلی بالاتر دارای نگرش مذهبی ضعیف‌تری نسبت به سنوات و مقاطع پایین‌تر هستند.

برخلاف یافته‌های پژوهش‌های فوق، نورسلا، روشسن، فقیه‌زاده، شاکری و محمدی (۱۳۸۶) در مطالعه‌ای تداومی با مقایسه نتایج پرسشنامه دانشجویان دانشگاه شاهد در دو نوبت (پدو ورود و دو سال بعد) دریافتند که ارزش مذهبی چه در نوبت اول و چه در نوبت دوم، جایگاه اول را در مقایسه با ارزش‌های دیگر شامل نظری، سیاسی، اجتماعی، اقتصادی و هنری داشته و تقریباً دارای نوعی ثبات نسبی بوده است. شاید این ثبات ارزش‌های مذهبی را بتوان به فضای دانشگاه شاهد نسبت داد و شاید بتوان این اختلاف نتایج، مربوط به اتخاذ روش طولی^۱ در مطالعه مزبور بر خلاف سایر پژوهش‌ها باشد.

۱. مطالعه مذکور، براساس کارش‌های مولفان مقاله حاضر تنها مطالعه‌ای است که برای مقایسه ارزش‌های بنیادین دانشجویان از مطالعه تداومی (طولی) استفاده کرده است. سایر پژوهشگران برای مقایسه ارزش‌ها یا نگرش‌های دینداری دانشجویان سال‌های اول با سال‌های بعدی از روش‌های مقطعی سود جستند که در نتیجه محدودیت‌های خاص خود را به همراه دارد.

و همچنین پژوهش بالاخانجی (۱۳۸۷) که معتقد است بین نگرش دانشجویان دختر و پسر به مقوله شهادت تفاوت معناداری وجود ندارد، همخوانی ندارد. این صدم همخوانی را می‌توان به نوع مقوله‌بندی مؤلفه‌های شهادت نسبت داد (به عنوان مثال امیری در پژوهش خود به دنبال سطح علاقه و آگاهی است) و یا اینکه این تفاوت می‌تواند ناشی از تفاوت جامعه آماری باشد. اما یافته این پژوهش به‌طور کلی با همه پژوهش‌هایی که در حوزه دانشجویی ارزش‌ها و نگرش‌های دانشجویان دو جنس را مورد بررسی قرار داده‌اند هماهنگی دارد. چنانچه براساس ظهور و توکل (۱۳۸۱) نگرش مذهبی دانشجویان دختر دانشگاه علوم پزشکی کرمان، به‌طور معناداری قوی‌تر از پسران بوده است و براساس نورسلا و همکاران (۱۳۸۶) ارزش مذهبی دختران دانشجوی پایه اول به‌طور معناداری بیش از پسران دانشجوی پایه اول دانشگاه شاهد در سال‌های ۱۳۷۷ تا ۱۳۸۰ بوده است. براساس تحقیق دلخوش (۱۳۸۵) نیز میان دانشجویان پسر و دختر دانشگاه آزاد واحد تهران جنوب از حیث سلسله‌مراتب ارزشی، تفاوت‌های قابل ملاحظه‌ای وجود دارد. به‌گونه‌ای که دانشجویان دختر به‌طور معناداری اهمیت بیشتری برای ارزش خیرخواهی، زندگی معنوی و ارزش‌های سنتی قائل بوده‌اند. پژوهش توسلی و مرشدی (۱۳۸۵) نشان داد که دانشجویان دختر دانشگاه امیرکبیر در مقوله‌های مثبت، شامل باور دینی و انجام مناسک فردی به‌طور معناداری از دانشجویان پسر همان دانشگاه، وضعیت بهتری دارند و در مقوله منفی شامل گرایش به دین خصوصاً و برخورد گزینشی با دین، وضعیت پسران بدتر است. یافته‌های سراج‌زاده و فیضی (۱۳۸۶) نیز حاکی از آن است که مصروف تریاک و مشروبات الکلی در دختران دانشجوی ایرانی به‌شدت کمتر از پسران دانشجوی است. همچنین یافته این تحقیق با طرح کلی اکثریت مطلق پیمایش‌های ملی در طول سی سال گذشته راجع به برتری دینداری زنان بر مردان مطابقت دارد (رک: فرجی و کاظمی، ۱۳۸۸).

تا‌حال نیز به عنوان یکی دیگر از عوامل مورد بررسی، تنها در نگرش به شهادت‌طلبی (به نفع افراد متأهل)، تفاوت معناداری را نشان می‌دهد و در سایر مقوله‌های مورد بررسی نگرش به مفهوم شهادت، دفاع مقدس و الگوپذیری از شهدا تفاوت معناداری بین افراد متأهل و غیر متأهل، مشاهده نمی‌شود. در این زمینه نیز می‌توان گفت که یافته‌های پژوهش حاضر با یافته‌های پژوهش محمدی (۱۳۸۶)، تقریباً همخوانی وجود دارد، چرا که محمدی نیز به عدم تفاوت معنادار بین دو گروه متأهل و غیر متأهل اشاره می‌کند.

۱. منظور پژوهش‌هایی است که گزارش آنها در مجلات معتبر به چاپ رسیده است.

دالات دارد که دینداری، با مصرف تریاک و به ویژه مشروبات الکلی در دانشجویان شاغل به تحصیل در سراسر ایران رابطه معنادار معکوس دارد.

اساسی ترین سؤال بخش پائینی این پژوهش این بود که هر یک از عوامل مذکور تا چه حد، قدرت پیش بینی وضعیت نگرش افراد به مقوله های چهارگانه شهادت را دارند؟ به عبارت دیگر با داشتن اطلاعات مربوط به هر یک از عوامل مورد بررسی (جنسیت، تأهل، شاهد بودن، سن، سکونت، هویت دینی و هویت ملی) افراد تا چه حد می توانیم نگرش افراد را به مقوله های چهارگانه شهادت، پیش بینی کنیم. تحلیل رگرسیون چندمتغیری نشان داد که از بین عوامل مذکور، تنها هویت دینی و ملی هستند که قادر به پیش بینی نگرش افراد به شهادت هستند. اما نکته قابل توجه اینکه اولاً، هویت دینی قدرت بیشتری (۷۳٪) از هویت ملی (۱۲٪) در پیش بینی نگرش افراد، نسبت به شهادت دارد. ثانیاً هویت دینی در بین چهار مقوله مورد بررسی در نگرش به شهادت، بیشترین قدرت را در پیش بینی وضعیت نگرش به مفهوم شهادت (۳۲٪) و نگرش به دفاع مقدس (۲۸٪) دارد، ولی هویت ملی در بین چهار مقوله مورد بررسی در نگرش به شهادت، بیشترین قدرت را در پیش بینی وضعیت نگرش به دفاع مقدس (۸۹٪) و نگرش به شهادت طلبی (۷۱٪) دارد. این یافته به نوعی روایی نتایج پژوهش حاضر را تأیید می کند. زیرا هویت ملی، بیشتر با نگرش به دفاع مقدس و شهادت طلبی که به نوعی مربوط به روحیه شجاعت و جنگاوری است، در ارتباط است، در ارتباط است (در مقایسه با الگوگیری از شهیدان که مستلزم نوعی قیودات مذهبی است).

در پایان، تذکر این نکته ضروری است که می توان از عدم پیش بینی پذیری نگرش به موضوع شهادت از طریق متغیرهای متعدد به جز هویت دینی و هویت ملی این پیام مثبت را استنباط نمود، که افراد قانع از جنس، سن و... نگرش به شهادت خود را انتخاب کرده اند. بنابراین با این نگاه می توان امیدوار بود که با تغییر مثبت در هویت های یادشده، نگرش های مزبور در دانشجویان تعمیق یابد و به نتایج عملی چه در زمان حال (الگوگیری از شهیدان) و چه در دوران آینده (دفاع های مقدس احتمالی) امیدوار بود.

براساس یافته های پژوهش حاضر، عامل محل سکونت (بومی یا غیر بومی بودن) تأثیری بر نگرش به مقوله های چهارگانه شهادت، ندارد. این یافته نیز با یافته پژوهش زحمتکش و بسکابادی (۱۳۸۱) که نگرش دانش آموزان را در دو گروه روستایی و شهری، نسبت به سرداران شهید بررسی کردند و نتایج پژوهش آنها نشان می دهد که دانش آموزان روستایی نگرش مثبت تری به سرداران شهید دارند، همخوانی ندارد. این مهم ظاهراً به تفاوت در جامعه آماری دو پژوهش برمی گردد. اما لازم به ذکر است که عدم دستیابی نوعی محدودیت هویت دینی و ملی، به عنوان دو عامل که می توانند بر نگرش به شهادت تأثیر داشته باشند، در این پژوهش مورد بررسی قرار گرفت.

یافته های اولیه درباره وضعیت هویت دینی و ملی نشان داد، هویت دینی دانشجویان از بعد عاطفی، در حد مناسبی است، ولی از بعد شناختی و رفتاری دچار تضاد و سردرگمی می باشد؛ به این مفهوم که گرچه به دین علاقه نشان می دهند ولی در شناخت و عمل خود دچار چالش هستند. این یافته با یافته های پژوهش های گنجی (۱۳۸۷) در سطح ایشاگران و گزارش سازمان ملی جوانان (۱۳۸۴) و لطف آبادی (۱۳۸۲) در سطح ملی نیز همخوانی دارد. همچنین نتایج به دست آمده از تست های هویت دینی و هویت ملی، در این پژوهش با تحقیقات به عمل آمده در جمعیت های دانشجویی نظیر موسوی (۱۳۸۷)، توسلی (۱۳۸۵)، سراج زاده و جواهری (۱۳۸۰) و میرسندهی (۱۳۸۳) از محبت درصد افراد دارای هویت دینی قوی، متوسط و ضعیف و نیز تفاوت های جنسیتی، تطابق بسیاری دارد.

همچنین این یافته ها نشان داد که گروه مورد مطالعه، از هویت دینی ملی نسبتاً مناسبی برخوردارند. همچنان که گفته شد، در این بخش بحث اصلی، بررسی دقیق و جزئی وضعیت هویت دینی و ملی گروه نمونه نبود، بلکه هدف بررسی تأثیر این دو عامل، بر مقوله های چهارگانه شهادت بود. یافته های این بخش از پژوهش با یافته های معدود پژوهش هایی که این مسئله را مورد توجه قرار داده اند (از جمله عزیززی، ۱۳۸۵ و امیری، ۱۳۷۹) همخوانی دارد و نشان می دهد که هویت ملی و دینی، تأثیر معناداری در نگرش به مقوله های چهارگانه شهادت دارند ضمناً پژوهش های انجام شده درخصوص ارتباط دینداری و برهکاری در محیط های دانشجویی، مانند موارد زیر را می توان مؤید نتایج پژوهش حاضر دانست: براساس یافته های علوی و حجتی (۱۳۸۶) در یک مطالعه علمی - مقایسه ای، وضعیت دینی ضعیف و نگرش سیاسی منفی در دانشجویان دختر دانشگاه کرمان، در ایجاد وضعیت بدجنایی مؤثر بوده است. یافته های سراج زاده و فیضی (۱۳۸۶)

۱۳۸۴)، بررسی تغییرات فرهنگی - ارزشی و آسیب‌شناسی کشور طی

سال‌های اخیر، معاونت مطالعات و برنامه‌ریزی، دفتر مطالعات و تحقیقات.

سعیدی رضوانی، محمود؛ حسین باغکلی و علیرضا سنایی‌پور (۱۳۸۷)، «نگرش دانشجویان

دانشگاه تهرسی مشهد به مفهوم شهادت، دفاع مقدس، شهادت‌طلبی و الکترونیک از

شهیدان»، دانشگاه مازندران: مجموعه مقالات همایش ملی ایثار و شهادت، صص ۱۳۵-۱۷۱.

_____ و مقصود امین‌خندقی (۱۳۸۶)، گزارش تحلیل مؤلفه‌های سند ملی

آموزش و پرورش (حوزه تربیت دینی و اخلاقی).

عزیزی، جلیل (۱۳۸۵)، «تحلیل ایثار و از خودگذشتگی با هویت ملی و ابعاد آن در میان

جوانان شهر شیراز»، نشریه الکترونیکی ایثار پروژه، بنیاد شهید اسلامی، دفتر مطالعات و

تحقیقات، ش ۱۱.

غیاثوند، احمد (۱۳۸۷)، «تحلیل جامعه‌شناختی «ذره و منزلت» در بین فرزندان شاهد و

ایثارگر»، مجموعه مقالات همایش ملی ایثار و شهادت، دانشگاه مازندران، صص ۲۱-۴۸.

_____ و پریسا دهکردیان (۱۳۸۸)، «بررسی نگرش جوانان نسبت به عملکرد

ایثارگران»، مقالات ملی، سال دهم، ش ۱، صص ۳۱-۴۷.

فردانش، هاشم و جواد حسامی (۱۳۸۳)، «تأملی بر مقوله «نگرش»؛ در چینه عاطفی

برنامه‌های درسی»، پژوهش در مسائل تعلیم و تربیت، پیاپی ۱۹-۲۰، صص ۷۱-۹۷.

قائمی، علی‌اصغر (۱۳۷۷)، «گرایش دانش‌آموزان مدارس راهمنای شهرستان یساروز نسبت به

سرداران شهید و عوامل مؤثر بر آن، پایان‌نامه کارشناسی، مشهد: دانشگاه تهرسی مشهد.

قاسم‌زاده مقدم، مرضیه (۱۳۸۶)، «سنجش نگرش دانش‌آموزان شاهد مدارس متوسطه شاهد

شهر مشهد نسبت به آرمان‌های شهید»، سایت نوبت‌شاهد پایگاه اطلاع‌رسانی فرهنگ

ایثار و شهادت.

کاظمی، یحیی و محمود سعیدی رضوانی (۱۳۸۳)، «مقایسه تأثیر روش‌های تدریس

سخنرانی، بحث گروهی و ایفای نقش بر تغییر نگرش دانش‌آموزان نسبت به هدف‌های

ارزشی درس دینی سال اول راهمنای تحصیلی»، مجله علوم تربیتی و روان‌شناسی، س ۱،

ش ۱، صص ۳۱-۵۰.

کریمی، یوسف (۱۳۸۰)، روان‌شناسی اجتماعی، تهران: ارسباران.

کوهن، آرتور (۱۳۷۸)، تغییر نگرش و تأثیر اجتماعی، ترجمه علیرضا کلدی، تهران: دانشگاه

علوم بهزیستی و توان‌بخشی.

منابع

۱. ان. اربنهایم (۱۳۶۹)، طرح برنامه و سنجش نگرش‌ها، ترجمه مرضیه کریم‌نیا، مشهد: معاونت فرهنگی آستان قدس.

ازغندی، علی‌اکبر (۱۳۸۰)، بررسی دیدگاه مردم سروزان نسبت به ارزش‌های دفاع مقدس و عوامل مؤثر بر آن، طرح پژوهشی، نگاره سرداران شهید استان خراسان.

استوتول، ژان (۱۳۵۴)، روان‌شناسی اجتماعی، ترجمه علی کاردن، تهران: دانشگاه تهران.

امیری، امیرمحمد (۱۳۷۹)، بررسی نگرش دانش‌آموزان مقطع متوسطه شهرستان چاران نسبت به

سرداران شهید و عوامل مؤثر بر آن، پایان‌نامه کارشناسی، مشهد: دانشگاه تهرسی مشهد.

بالاخانی، قادر (۱۳۸۷)، بررسی میزان نگرش دانشجویان به مقوله‌های ایثار و شهادت (مطالعه

موردی دانشجویان پیام نور استان اردبیل)، بابلرس: دانشگاه مازندران.

بختیار نصرآبادی، حسامعلی (۱۳۸۵)، «بررسی میزان علاقه و آگاهی دانش‌آموزان نسبت به

مفاهیم شهید، شهادت، ایثار، بنیاد شهید اسلامی، دفتر مطالعات و تحقیقات، نشریه

الکترونیکی ایثار پروژه، ش ۱۷.

بهنر، جود و میکائیل وانک (۱۳۸۴)، نگرش‌ها و تغییر آنها، ترجمه علی مهرداد، تهران: جنگل.

رضانعی، احمد و احمد غیاثوند (۱۳۸۶)، بررسی وضعیت روحیه ایثارگری در بین فرزندان

شاهد و ایثارگر، بابلرس: دانشگاه مازندران.

رفیع‌پور فرامرزی (۱۳۸۰)، توسعه و تقاضا، تهران: شرکت سهامی انتشار.

زاهد، سعید (۱۳۸۷)، «میزان گسترش و فراگیری ایثار و شهادت در میان افسران مختلف

جامعه»، نشریه الکترونیکی ایثار پروژه، بنیاد شهید اسلامی، دفتر مطالعات و تحقیقات،

ش ۱۰، دی ۱۳۸۷.

زحمتکش، طاهره و مریم بسکابادی (۱۳۸۱)، بررسی نگرش دانش‌آموزان مقطع متوسطه

شهرستان گاباد نسبت به سرداران شهید و عوامل مؤثر بر آن، پایان‌نامه کارشناسی، مشهد:

دانشگاه تهرسی مشهد.

سازمان ملی جوانان (۱۳۸۴)، «پیمایش ملی ارزش‌ها و نگرش‌های جوانان ایران»، (کل

کشور)، معاونت مطالعات و برنامه‌ریزی، دفتر مطالعات و تحقیقات.

- _____ (۱۳۷۷)، تغییر نگرش و تأثیر اجتماعی، ترجمه علیرضا کندی، تهران: دانشگاه علوم بهزیستی و توان بخشی.
- گنجی، محمد (۱۳۸۷)، «تبیین وضعیت دینداری دانش‌آموزان و دانشجویان ایثارگر استان اصفهان»، نشریه الکترونیکی ایثار پروژه، بنیاد شهید اسلامی، دفتر مطالعات و تحقیقات، ش ۲۰. ص ۵۷۱-۶۰۹.
- لطف‌آبادی، حسین (۱۳۸۲)، «پژوهش در وضعیت و نگرش و مسائل جوانان ایران»، فصلنامه پژوهشی - کاربردی مطالعات جوانان، ش ۱ و ۲ (زمستان ۱۳۸۱ و بهار ۱۳۸۲).
- محمدی، اسعد (۱۳۸۶)، «بررسی نگرش خانواده‌های شهدا و ایثارگر نسبت به ارزش‌های ایثارگری در استان کردستان»، نشریه الکترونیکی ایثار پروژه، بنیاد شهید اسلامی، دفتر مطالعات و تحقیقات، ش ۱۶.
- ملک، حسن (۱۳۸۳)، جامعه‌شناسی قشرها و نابرابری اجتماعی، تهران: پیام نور.
- مهرام، بهروز (۱۳۸۴)، «بررسی تحولات نگرشی و هویتی در دانشجویان دانشگاه فردوسی»، نشریه مطالعات تربیتی و روان‌شناسی، دوره ۶، ش ۱، ص ۶۵-۸۰.
- هنرسون، مارلن امی (۱۳۸۱)، نحوه نگرش سنجی، ترجمه هوشنگ نایی، تهران: فرهنگ مکتوب.
- Bagozzi, Richard P. (1981), "Attitudes, Intentions and Behavior: A Test of Some Keys Hypotheses", *Journal of Personality and Social Psychology*, vol.41, issue 4, pp.607-627.
- Breckler, Steven J. (1984), "Empirical Validation of Affect, Behavior, and Cognition as Distinct Components of Attitude", *Journal of Personality and Social Psychology*, vol.47, issue 6, pp.1191-1205.
- Glasman, Laura R.; Albarracin Dolores (2006), *Forming Attitudes that Predict Future Behavior: A Meta-Analysis of the Attitude Behavior Relation*, *Psychological Bulletin*, vol.132, issue 5, pp.778-822.
- Rhine, Ramon J. (1985), "A Concept-Formation Approach to Attitude Acquisition", *Psychological Review*, vol.65, issue 6, pp.362-370.
- Zanna, Mark P.; James M. Olson & Russell H. Fazio (1980), "Attitude-Behavior Consistency: An Individual Difference Perspective", *Journal of Personality and Psychology*, vol.38, issue 3, pp.432-440.